

נגיפי המחלה – והכפפות

בשולי סיפורו של עמוס עוז „לדעת אשה“

(חלק שני)

מתוך ריירת מודמן, כמעט שאינו עושה כלום ואינו רואה שום דבר בעל חשיבות במשך 200 עמודי הספר?

נכון. הוא זוכר קצת. והוא גם פוקח את עיניו וחושב ש...אולי באמת הגיע הזמן לשבת לכתוב את שירי פושקי או להמציא חשמל" (50) ובינתיים הוא...ממשיך לרבוץ... על הספה בסלון" (42) כאותו אובלומוב והוא קורא בסיפרי האחרות ברונטה ושוכב עם אחותו, בתולה המשומרת היטב, של שכנו (אבל גם זה רק... כמו חובש גוף נכאב כמו משקט נפש רצוצה כמו מרפא ילדה מסיבולתיה" (88). כלומר, כמין "שומרני טוב" ואולי כמי שמרמה לעצמו שהוא מרפא במיבצע זה את בתו החולה שלו, הלא היא — כבר אמרנו זאת — בת "בתו" הספרותית של יורם קניוק.

וכי מפני ישרה ויעשה את כל אלה? ציניקנים יאמרו: מפני שגם ספר ריק חייבים למלא איכשהו. אבל אני מבקש למצוא לו צד זכות. הוא עושה את כל אלה דווקא מפני שאינו יואל כי אם עמוס (עוז). כלומר, מסיבה מדברית לסופר אשר רק לו ולשכמותו יאות כל אותן הסתכלויות ותהיות וסיפקות והיסוסים ורק אותו הולמים אותם פיענוי

„לדעת אשה“ מתיימר לעסוק ב„תצפיות“ של גבר בגיל העמידה – בעולם, בחיים, באנשים אשר סביבו. אבל מה הוא בעצם רואה, יואל זה שלפנינו כאן? אם „הצופה לבית ישראל“ של הספרות העברית בדורות הקודמים ראה יותר מדי, גיבור המבודד, המנוכר של עמוס עוז אינו רואה כלום, גיבור רגישויותו העמומות והליטראטיות שלו. התוצאה: סוליפיזם (התיאוריה הגורסת שרק האני קיים) נפשי ועולם מפחיד בריקנותו ובעקרותו. האם „לדעת אשה“ משקף את עולמה של הספרות הישראלית בת השנים האחרונות?

גוף בין גבר ואשה היא „עדינה ומדויקת“. ומעל לכל: ככל פועל רוע „דייקן ועמוק“. צריך להביא עוד דוגמאות? אפשר: יש דברים שהם „פשוטים, שגורים, באנליים“. כמו, למשל, כפתויו „הוורודות, המנומשות בפראות“ של גיסו של הגיבור, אחי אשתו המנוחה. ואילו כפות ידיו של יואל עצמו, ממש אותן כפות ידיים שהיו קודם „עדינות מוסיקליות“, הנה הן „רחבות ומכווערות וציבען חום כמו לחם“.

וכך הלאה והלאה והלאה. ניסיון לצרף הפתעה (כפות ידיים „מנומשות בפראות“) עם ריוק שכולו אחיות עיניים. שהרי החיפוש אחר שסיחתוואר הבלתי נדרש, יותר משהוא בא לדייק בתיאור רב מן הדברים שבעולם, או בכני ארם החיים בו, מטרתו להפגין את אנינותו של הכותב: של הכותב, ושוב — לא של הגיבור שאינות מסוג זה אף היא אינה עשויה להלום אותו.

והרי לפנינו מחלה, חולי אמיתי שעושה שמות בכל הספר. חולי שהוא „התכנית“, „הצופן“, ה„סדר“ היחידים שגיבורנו (או מוסב: יוצרו) צריך היה לשים לב אליהם כאן. אובייקט לתצפית החי שוב אלף-מונים יותר מפיסלו של אותו „טורף ממישפחת החתוליים“ העובר אף הוא כאן, לאורך כל הספר, במיקצב חזרה כפינוי.

כי דבר אחד הוא לתאר את גיבור סיפור כאיש „מרוכז, קשה, מחופר עמוק בחררים הפנימיים של עצמו, עקשן, אבל גם פוורדעת“ (7) —

ליאונארדו שאשא
יומה של הלילית
שני וומאנים

„סוכן חשאי“ הורבקה לה בדיוק רב בק נגרים גם והיא הולכת ומתקלפת, משל היתה איפור של שחקן תיאטרון הנשטף על-ידי אגלי זיעה; הוסף לחוסר אמיות זה של סופר המתחזה לאיש מוסד המתחזה, בתורו, לפילוסוף ומוקד של רגישויות המתקיים באיזור הגבול „בין מחלה לגעגועים“, שביניהם „נכצר ממנו להבחין“ (ע' 72) ובכך, הוסף לכל אלה את הפחד לגעת בדברים „לגי עת באנשים, לגעת במשהו. פחד המבקש להסי תתר מתחת למסווה הלא-מוצלח של חשש מפני השקר: „שקרים נראו לו כנגיפים של מחלה חשור כת מרפא שאפילו בין כותלי מעבדת-מחקר מור גנת ראוי לנהוג בהם רצינות עמוקה וזהירות. לגי עת רק בכפפות“ (33). צרף את כל אלה וקיבלת מירשם בדוק לכישלון וסימפטום של מחלה ספי רותית.

כי ספר שרצינותו מווייפת, מלאכותית, לא משכנעת: ספר ש„תצפיותיו“ לא תצפיות ודמויו תיו לא דמויות — אף הוא בכחית נגיף של

ליאו רוט: אינטימיות (שמון, 1987)

מחלה. אין צורך בדרמטיזציה יתירה: המחלה איי נה „חשוכת-מרפא“ ואדרבה — צריך, לעניות דעתי, לגעת גם בה, ודווקא בלי כפפות. אם רוצים להחלים, כמונו.

מישוגל עדין ומדויק

כי באיוה שם, אם לא בשם מחלה, נקרא לשיי מוש הרוחה, הבלתי-נסבל שסופר מחונן עושה כאן בצמדים ובשלוש של שמות-תואר. מה באי מת נאמר על „כפפות“ אלה וכיוצא באלה שכלי עדיהן אין עמוס עוז מסוגל לגעת אף באובייקט אחד, אף לא בתמונה אחת, בתצפית אחת, כדבר אחד שבעולם.

בולמוס תארים עבר בעולם, בעולם זה של לדעת אשה, וכאותו נחיל ארכה לא הותיר אחריו אלא ארמה חרוכה. וכך, בתו של גיבור הסיפור היא „מתודרת, צנומה, שערותיה גזוזות כאכזי ריות“ ובמקום אחר גם „זוויתית, דקיקה“. לסבתה ארשת „קשה. נעלבת“ (תמיד). פני רודתה מפי קים (ללא הרף), טוב-לב נמרץ וחטר פשרות. אצבעותיו של גיבורנו „עדינות, מוסיקליות. עניבותיו „שמרניות שקטות“. מראשו של „הפס רון“ (הבוס) — „שמנמן וציבילי“ והוא פגע ביואל שלנו „פגיעות מיקצועיות צורבות“, ואילו אכי ריותו — „מנומנת, רכה“. אשתו של יואל, „לעו מת זאת, מתאפרת „באימוק ובטעם“. הים (וה שלעולם אינו בורח) — „ירקרק-אפור, סמיד, כמי עט דייסת“ (והנה כבר בורח). ההכרה הפוקדת את הסוכן כדמוס „חריפה, מסנוורת“. בעירת כימי קלים מפיקה צבע „חולני, מורעל“, ואילו אחות

הים-לא-פיענוחם וריגושים-לא-יריגושים לזכר „הים לא בורח“.

מסיכה מדברת. אבל את את סודה שלה אינה מסגירה, כי אז היתה חייבת לגלות את „סודו“ של הסופר המסתתר מאחוריה: או לחשוף את העובדה שאין לה שום תוך משל עצמה. מכאן: חיצונות בלא תוך. כמו כל שאר גיבוריו של רומאן זה. שכן עמוס עוז לא הצליח להעמיד כאן לפנינו אפילו דמות אחת אשר תנשום את רוח החיים של עצמה, ולא את אווירו הרדילי, הקלוש, המתפייט של יוצר רה. לדעת אשה ?? — אין כאן דמות נשית אחת שמחבר מיכאל עוז' מתחיל „לדעת“ אותה, להי עניק לה. „עולם“ ופרצוף משלה.

הים בורח

„הים לא בורח“? טעות. הוא בורח — ועוד איך! כאשר לא מטפ לים בו ככים, כי אם כמשהו שמסמל עוד משהו, שאותו כבר לא ניתן לפענת, מפני „ההכל סודי“ (71).

נושאים לשיר, אפילו לשירה. ואכן כל החומר רים הפיוטיים כבר כאן: הסמלים, הטון האלגני, האווירה, דיוקנו של המשרד בצופה פאסיבילי ה מתחבט חיבוטים מיטאפייסיים ופיסיים כבעיות לשון. גם „הים לא בורח“ שלו מתאים הרבה יותר לשיר מאשר לרומאן. שהרי בשירה מוחלים על חטאים ממין זה ויש אפילו הרואים בהם מעלות. הוסף לחוסר אמיות „מובהק“ זה של כל הדי מויות, בלי יוצא מן הכלל, ולא רק של הפרוטא-גוניסט — המסיכה המדברת, שהביוגרפיה של

המציאות או תעות? מהי האמת ומהם צעיפי הצללים הלא-ריאליים על כותל מערת הכלא של אפלטון? „מה יש לנו?“ למה אנו רשאים לקוות? מהי אותה רעת — „עמומה ומצועפת בשכבות של אחריות ההסייגות“ (198) — שבה ניתן לגיי כור סיפרו של עוז לזכות, אפילו במחיר אובדנה של אשתו, בתו ואולי אפילו במחיר אובדנה הוא? — שאלות נכבדות כולן. אולי מן השאלות הנכבדות ביותר שבכוחה של ספרות להציג. מרוע, אם כך, הן כליך בלתי משכנעות כאן. מן השפה ולחור. מרוע הרצינות שבה הן נשאלות, שוב ושוב, פעם אחר פעם, על-ידי יואל זה שאינו מסוגל לגעת בדבר בלי „לחקור אותו בעיניו וב אצבעותיו“ (ע' 5) — כמו מכחישה של עצמה, נהפכת לקריקאטורה של עצמה, לפאסיקה על מאי כקו של אדם למשמעות? וגם זה: מרוע הספר מהלך שיממון כוה?

דומה שמיספר עמודי הספר על השאלות שהעי לינו הוא כמיספר עמודי הספר. אבל יש מהן חשור בות יותר ויש חשובות פחות.

קחו את יואל זה, למשל. הבה נדברו רק מן אחד באישיותו כפי שהוא מתגלה לעינינו במהלך העי לילה: סכילות לעומת עשייה, תצפית לעומת מור שאיה של אותה תצפית.

נכון. הוא „סוכן חשאי ברימוס“, כלומר, פנסיור נר, ולכן אל לנו לצפות ממנו לגדולות ולנצורות. אבל הרי איש מעשה (לשעבר) הוא המוצג לפנינו כאן. איש מעשה לעת משבר בחייו. משבר הגימר לאות, אם תרצו. שהרי באמת מתואר כאן משבר או מבוויסותום קשה הרבה יותר מזה של סתם יציאה כדמוס.

ומה עושה אותו איש-מעשה-לשעבר שלנו לאורך כל 200 עמודי הספר ואת מה ומי הוא בעצם רואה ב„תצפיות“ החשובות לו כליך? וכי כן, כראש וראשונה, כבר אמרנו זאת, הוא חוקר ואינו מבין. כבר בעמודו הראשון של הספר הוא „חוקר“ בדרקנות פראנטית. פסל קטן“ שהוא מרגיש בו כי „לא עלה יפה“, אבל אינו יודע. היכן הפגם? „מה היתה הטעות לא הצליח יואל לג לות“ (6). כאמצע הספר הוא „מרים משולחן-הקפה את הצלחת עם העוגה של ציפי“. בצפוי, הוא „בתן אותה מקרוב“ ואף „ראה (בה) הרים ועמקים ומכי משים“. אבל לעולם לא תנחשו מה הזכירה לו הצלחת עם העוגה של ציפי — את „גן המקדש בבאנגקוק לפני שלוש שנים“ (95). לא פחות ולא יותר.

צבע מובהק

לקראת סוף הספר הוא שוב עוקב „במבט עיו ניי“ (8) „אחר מעופה של ציפור אחת שיואל לא ידע מה שמה אבל הוקסם מצביעה הכחול ה מובהק“, והוא מניע למסקנה „שאינו רף חרש. אולי רק לידה מתמשכת, ולידה היא היפרדות ולהיפרד קשה, ומי ככלל יכול להיפרד עד הסוף.“ (169-170).

הוקסם מצביעה הכחול המובהק. בכלל יש לו לסוכן החשאי שלנו בעייה עם המילה הזאת, „מובהק“, כפי שיש לו בעייה עם מילים אחרות ועם קיסמן המרתק של מילים (כך הוא שותה ליקר דייבונא „בגלל צליל השם, שהעלה במח שבותיו דובים“ — ע' 83), ועם מישפט-מפתח החוזר פה פעם אחר פעם חזרה שיש להניח כי מי שאינו יודע פיוט מהו יחשוב שהיא פיוטית: „הים לא בורח“.

אבל מיהו אותו סוכן-חשאי-ברימוס החוקר ותוהו וצופה ומפענת ולא מבין ומתעסק עם המילה „מובהק“ ו-עומד על מישמרתו ואורב לכל סימן, לרבות סימנים דקים, כדי לתפוס ולסמן לעצמו את נקודת ההתחלפות“ של עונות השנה (107). מיהו אותה זיקת המשתמשת „לסירוגין במישקפי האינטלקטואל הקאתולי ובמישקפי רוד פאראמישמה“ (109) מיהו ולטוסיף-ברימוס זה שיועד — הו, כמה שהוא יודע! — „שאינו שום דרך לדעת“ (151)?

מיהו איש מיסטוריון זה שפרט להירווריו הפיי לוטופיים, לשיפוצים קלים בבית ולוויועורים עם